

Lev DODIN:

INTERVIURI

*„Teatrul trebuie să-i amintească omului de
unicitatea lui”*

Ioana Ieronim: *Ne-ați oferit în **Viață și destin** o excepțională piesă istorică, dar ceea ce se petrece pe scenă trimite spre noi fascicule intense, radioactive care ne spun: povestea aceasta este despre voi. Vă rog să ne vorbiți despre protagonist.*

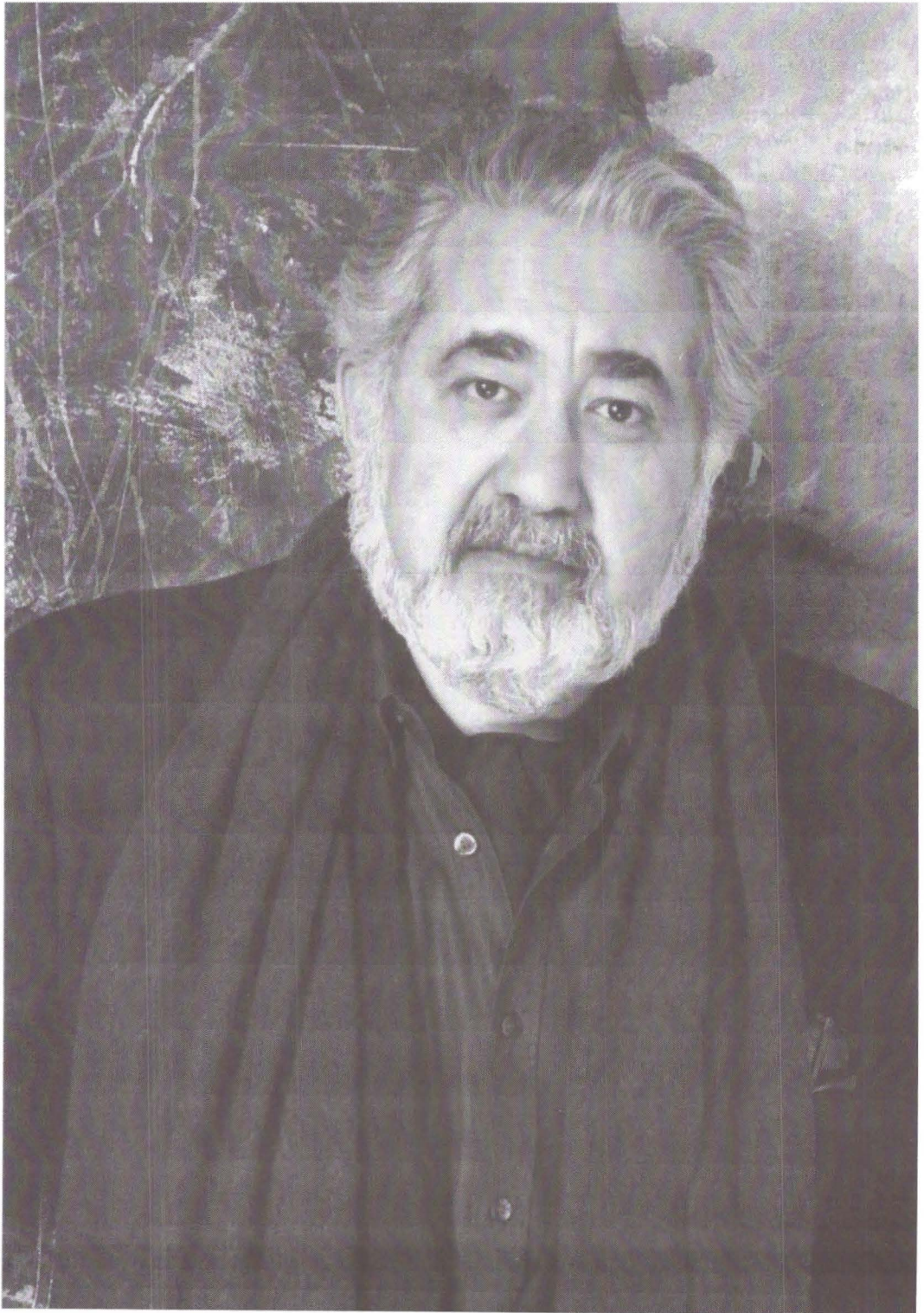
Lev Dodin: Cum se întâmplă și la Tolstoi, în *Război și pace*, în romanul lui Grossman eroul este, într-un fel, poporul, descris în ipostaze foarte diferite. Dar teatrul trebuia să concentreze această masă în cineva și să transmită prin cineva toate conflictele romanului. În roman, conflictul este de o mare forță și greutate și este novator. Tot novator rămâne și în ziua de azi. Ceea ce am pus în scenă aici reprezintă un moment culminant al istoriei, ciocnirea a două sisteme totalitare, dintre care niciunul nu s-a dovedit mai bun decât celălalt.

În acel moment, trebuie să spun, poporul avea sentimentul că luptă pentru libertate. Lumea se întreba și voia să știe – există asemenea mărturii în romanul lui Grossman – oare ce se va întâmpla după război? Vor continua să existe colhozuri? Care vor fi relațiile dintre oameni? Ei nu-și puteau imagina că după război, după un moment atât de cumplit, nu avea să vină o lume mai bună. Nu puteau crede că nu va fi libertate, că lucrurile vor rămâne cum au fost. Ei luptau atunci cu sentimentul că, după atâta oroare, lumea lor trebuie să se schimbe în bine. Este elementul prin care se poate spune că acesta a fost un război pentru apărarea patriei: credința că, învingând, viața are să se schimbe.

Dar mecanismele totalitare au felul lor de a-și apropria victoriile. În final, regimul totalitar se răzbuună cu toată cruzimea pe înșiși cei care au adus victoria. Aceasta e o mecanică foarte puternică și pregnantă în istorie, relevantă și în actualitate. Fiindcă nici acum nu ne este foarte clar cum ar trebui evaluate lucrurile, nici acum situația nu ne este limpede.

Pentru Grossman, ideea libertății pe buza prăpastiei este de cea mai mare importanță – o situație de natură să stimuleze în oameni întreaga forță a talentului lor. De aceea, în centrul romanului se află acest personaj foarte important, poate cel mai important, Ștrum, un fizician de geniu. Romanul ne spune (lucru care nu a avut loc în spectacol) că el multă vreme nu găsește soluția problemei pe care o cercetează. Dar vine momentul când este evacuat, împreună cu familia, sunt deportați undeva departe și izolați de lume. Se trezesc într-o situație atât de teribilă, încât ajung să vorbească liber și spun lucruri pe care cu o jumătate de an înainte nu și-ar fi permis să le spună, n-ar fi avut curajul să și le spună. Acum ei vorbesc cu mare curaj și libertate, brusc devenind liberi în gândurile și discuțiile lor. Ștrum se leapădă de frica permanentă că este urmărit și găsește o rezolvare genial de simplă pentru problema pe care și-o pusese, ca fizician.

Grossman pune semnul egalității între libertatea gândirii științifice, libertatea gândirii sociale – și libertatea gândirii omenești pur și simplu. Este evident că pentru el libertatea reprezintă valoarea umană cea mai importantă. Grossman, care venea dintr-un mic târg evreiesc și intrase în literatura sovietică – unde era permanent supus unor prelucrări și era chinuit – a reușit el însuși să ia această gură de libertate în timpul războiului, care aproape că i-a fost prea mult.

Grossman a fost cutremurat de moartea mamei sale în ghetou. A reușit să afle amănunte... Bineînțeles că n-a avut nici un fel de scrisoare de la mama sa, ar fi fost și imposibil în acele condiții. Faptul că a reconstituit scrisoarea mamei (așa cum apare în roman și spectacol) ține de puterea imaginației lui. Însă Grossman, ducându-se în orașul natal, a jurat, practic pe cenușa mamei sale, să nu se mai teamă niciodată. Nu întâmplător, romanul este dedicat mamei. De fapt, toată viața el a continuat dialogul cu ea și i-a scris scrisori. Însuși romanul este o continuare a acestui dialog cu mama. De aceea, într-o mare măsură – nu în totalitate, fiindcă într-o operă autentică lucrurile nu se suprapun perfect niciodată – Ștrum este *alter ego*-ul lui Grossman. Un om extrem de talentat, înțelegând foarte bine, în amănunt, tot ce se întâmplă în jur.

Când am început cercetările și analiza romanului și a epocii, credeam, eu și echipa, că pe vremea aceea aproape toți oamenii din U.R.S.S. erau convingși de regimul sovietic și nu pricepeau mare lucru. Dar adâncindu-ne în studiul documentelor, al scrisorilor, am văzut că, de fapt, un om inteligent întotdeauna înțelege circumstanțele în care se află. De aceea Ștrum și familia lui, chiar și fiica lui cea mică, și Jenea, cumnata lui, toți de fapt înțelegeau cam tot atât cât înțelesese și Grossman. Iar Grossman era conștient că trăiește într-un timp cumplit, într-un secol cumplit. Undeva în roman apare un citat din Mandelștam – pe care-l citește un personaj – despre secolul acesta care sare pe tine ca un câine lup.

I.I.: *De ce pare Victor Ștrum, cu toată poziția lui în vârful ierarhiei științifice, marcat de o ciudată nesiguranță chiar din prima clipă a piesei?*

L.D.: Ai dreptate, Ștrum este marcat din start, are o conștiință de sine, o percepție, dacă nu bolnavă, cel puțin atinsă, pentru că își dă seama că trebuie să-și păstreze conștiința, trebuie să se păstreze pe sine într-un secol care e ostil conștiinței. Și ostil științei. Iar în acest sens ceea ce ni se spune aici este despre noi toți: fiindcă nu-ți alegi timpul în care trăiești, trăiești timpul în care nimeriști. Iar timpuri morale nu există. Astfel că aceia dintre noi care au un sâmbure de conștiință, de moralitate, au de luptat pentru ca să se păstreze întregi. Ceea ce nu este o problemă strict politică, ci o problemă generală.

Unul dintre firele conductoare ale concepției lui Grossman este că, dacă undeva pe lume există un Gulag sau un Auschwitz, toți avem legătură cu asta.

I.I.: *Au existat obiecții la faptul că puneți semnul egalității între totalitarismul fascist și cel comunist, în această piesă?*

L.D.: Cei care discută cu mine n-au exprimat așa ceva. S-ar putea să existe genul ăsta de oameni, dar nu s-au exprimat în fața mea...

I.I.: *Nici nu se poate contesta, când Grossman, atât de profund afectat în ambele sensuri, aduce o asemenea mărturie. N-ar fi onest.*

L.D.: Ba, se poate, pentru că fiecare crede în ceea ce crede. Îl poți convinge de ceva doar pe un om care are îndoieli, care vrea să știe cu adevărat.

I.I.: *Teatrul, spuneți, tinde spre perfecțiune. Cum puneți alături această viziune și faptul că trăim în epoca obiectului de unică folosință?*

L.D.: Cu cât ne înconjoară mai multe obiecte de unică folosință, cu atât cred că teatrul trebuie să devină mai puțin de unică folosință. Trebuie opusă o rezistență cât se poate de mare. Nu e vorba de o situație politică, cât de una morală. Ceea ce ar putea să fie mai greu în ziua de azi, pentru că este mai ușor să te joci de-a politica. Și cei de dreapta, și cei de stânga folosesc aceleași clișee amorale și aceleași metode de tâmpire a oamenilor. La urma urmei, e mai puțin important ce spune țipătul cântărețului pop... că spune omoară-l pe evreu sau salvează-l pe evreu... problema e felul în care țipătul acoperă mesajul. Și grav este că nu se adresează inimii.

Cu atât mai important e atunci să faci ceva pentru cei care așteaptă, care sunt preocupați de ce se întâmplă cu sufletul lor și cu conștiința lor. Și ei sunt mai mulți decât ni se pare nouă. Important este ca pentru ei să faci ceva serios și adevărat. Cred că se vor întoarce vremurile când are să fie din nou prețuit nu ceea ce ajunge la milioane de oameni, ci ceea ce ajunge la câteva sute, sau la câteva mii și devine din nou un obiect rar și elitist, iar asta îl face special. Cred că până la urmă va trece nebunia și se va reveni la această percepție. Fiindcă într-o mulțime de zece mii de oameni omul încetează să mai fie om și nu mai e nici popor, ci e gloată. Cam la asta se reduce showbizul, sub imperiul căruia omul își pierde calitatea de individ. De aceea este păcat că adesea teatrul încearcă să prindă din urmă showbizul și să recurgă la procedeele lui. Teatrul trebuie să se adreseze omului în mod direct și să-i amintească de unicitatea lui, pentru că omul care e conștient de unicitatea lui va avea grijă și de celălalt, de individualitatea și personalitatea celuilalt.

I.I.: *V-ați născut în Siberia, într-o familie care fusese deportată acolo. A existat și pentru dumneavoastră, așa cum povestește Grossman despre el, un moment când v-ați eliberat de frică?*

L.D.: E greu să vorbești despre tine și să te obiectivezi, pentru că începi să inventezi. Nu doar că vin din țara în care m-am născut, dar chiar sunt fiul acestei țări și toate rarele ei bucurii și tragediile ei sunt și rarele mele bucurii și tragediile mele.

Dacă sunt liber, aceasta este poate datorită părinților mei, care urmăreau foarte atent ce se întâmpla în jurul lor... nu aveau o atitudine antisovietică din principiu, dar pur și simplu erau niște oameni de absolută onestitate. Poate datorită cărților pe care am reușit să le citesc. Poate în mare măsură și datorită călătoriilor – îmi place foarte mult să călătoresc. Nu puteai ieși pe atunci în afara granițelor, dar puteai să vezi pe îndelete țara, care este, totuși, o șesime din glob! Călătorind, am văzut o cu totul altă țară și o altă realitate decât cea care ne era prezentată – ceea ce probabil că mi-a pus în funcțiune creierul.

Tot datorită părinților și profesorilor mei, mi-a fost întotdeauna indiscutabil că teatrul există pentru a fi sincer și pentru a arăta lucrurile care te preocupă. N-a fost foarte simplu. Mi s-au interzis spectacole, mi s-au oprit spectacole, vreme de zece ani n-am avut un loc stabil de muncă. Acum stau și mă gândesc cum am putut trăi, strict material, eu și soția mea, în perioada aceea. Nu consider că a fost ceva eroic, dar pur și simplu credeam că nu voi reuși dacă încerc să spun altceva decât cred. Mi se pare că treptat cu treaba asta s-au obișnuit și șefii și au renunțat la ideea de a schimba ceva. Unul dintre cele mai importante spectacole ale noastre a avut loc chiar înainte de venirea lui Gorbaciov și se mai joacă și acum. Oamenilor acum nu le vine să creadă că spectacolul a fost pus în scenă înainte de venirea lui Gorbaciov.

I.I.: *Aveți nevoie, ca artist, să faceți efortul de a vă păstra și redobândi libertatea?*

L.D.: Ai nevoie de cel mai mult curaj ca să-ți ascuți senzațiile și să ai încredere în ele, să le crezi. Acum nu mai este cenzură sau, în orice caz, există un soi de indiferență și dispreț față de teatru, ceea ce are și o parte bună, chiar dacă este nedrept. Dar tot ai nevoie de curajul de a crede că ceea ce gândești tu este adevărat. Este relativ ușor să recunoști, după sfaturi, dușmanul și să-l dai deoparte. Dar la îndoielile sau neîncrederea exprimate de prieteni este ceva mai greu să rezisti și să nu te lași deviat din calea ta. Când lucrăm la *Viață și destin*, mulți oameni apropiați, la care și acum țin foarte tare, mi-au spus: sigur că da, trebuie să faci asta, tu ai nevoie de asta, dar de fapt nimeni n-o să vină să vadă spectacolul.

I.I.: *Și iată că n-a fost așa.*

L.D.: N-a fost așa! Nu este ușor, pentru că fiecare pas nou este supus îndoielii chiar înainte de a fi făcut. Trebuie să ai curaj ca să-ți urmezi propria cale.

Interviu realizat de Ioana IERONIM